

ESEJ NA TÉMA:

**Popiš vývoj přístupu antropologie ke studiu rituálu a ilustruj na 6
příkladech.**

Lucie Šindelářová

učo:413588

FSS B-SO Sociologie, bakalářský studijní program

FSS SO Sociologie a FSS SA Sociální antropologie

1. semestr

Popiš vývoj přístupu antropologie ke studiu rituálu a ilustruj na 6 příkladech.

Ve své práci se budu zabývat, jak započal výzkum rituálu. Jsou dva směry chápání náboženství: intelektualistický a symbolický. Proč Horton kritizoval symbolisty? Jaký rituál je běžný u Svazijců při korunovaci? Co je funkcionalistické vysvětlení rituálu a kdo toto vysvětlení zpochybnil a proč? Přejížděcí rituál – tři fáze tohoto rituálu a příklad.

Na výzkum rituálu měla značný vliv diskuse, kdy autoři ve shodě s Tylerem chápou náboženství jako prostředek vysvětlení vesmíru, a představitelů symbolismu, kteří ve shodě s Durkheimem pokládají náboženství za symbolický jazyk, který vyslovuje výroky o společném řádu. (Bowie, 2008)

Mezi intelektualisty, kteří chápou náboženství jako prostředek k vysvětlení vesmíru, patří M. Eliade a Horton. M. Eliade dává přednost při objasňování kosmologických událostí přednost mýtům – jak vznikl svět, bohové a lidé. Říká, že rituál je novou realizací, novým zpřítomněním tohoto prvopočátečního mýtu, neboť nepřetržitě uvádí minulost do přítomnosti. Odlišný postoj zaujímá Horton, ale náboženství a rituál také chápe jako explikativní prostředky. Srovnává „animistický“ personalizovaný model světa se západním, neosobním modelem. Nejvíce kritizuje symbolisty. Zjevně považuje symbolický přístup za zbytečně redukcionistický, neboť popírá skutečnost, a tedy moc rituálů. (Bowie, 2008)

Symbolický přístup předpokládá, že podoba a přesvědčení rituálu jsou účinné, protože symbolizují společnost a jsou jejím odrazem. Symbolisté se v praxi zajímají o výrazovou i explikativní hodnotu rituálu. (Bowie, 2008) Mezi symbolisty můžeme zařadit Geertze, Gluckamana, Rappaporta, Leacha, Kapferera, Van Gennepa, Turnera a Blocha.

Symbolista C. Geertz, popsal kohoutí zápasy na Bali. V tomto pojednání je ustavena symbolická ekvivalence zápasícího kohouta se společenským a sexuálním postavením jeho majitele. Tyto kohoutí zápasy jsou o sociální hierarchii, hospodářské výměně, skupinové solidaritě a soupeření. „V kohoutích zápasech si muž na Bali utváří a objevuje svůj temperament a zároveň rozpoložení své společnosti.“ (Geertz, 2000:451)

M. Gluckaman, patřící k symbolistickému přístupu, popsal řadu rituálů z jižní Afriky. Jeden takový rituál se odehrál u Svazijců, když korunovali svého krále. Při chystání tohoto

obřadu korunovace se čekalo, že každý občan se bude králi vysmívat a kritizovat ho. Dochází k závěru, že když se lidé mohou chovat způsobem za normálních podmínek nepřipustným, vyjadřují tím obrácenou formu normální správnosti určitého typu společenského řádu. Užitečnost rituálu spatřuje v tom, že transformují konflikty neškodným směrem. Také je přesvědčen, že mají-li být rituály možné, musí přinášet zúčastněným silné prožitky. (Eriksen, 2008)

Na tento aspekt se plně zaměřil ve svém průzkumu kmene *Cembaga Maring* Rappaport.

Tento kmen tvoří hortikulturalisté a chovatelé vepřů žijící ve skupinách o velikosti dvou až třech stech členech. Jedinou autoritou je zde „velký muž“ a šaman. Často jsou ve sporu s okolními kmeny a jsou považováni za bojechtivé. Rappaport tvrdí, že mezi válečnými aktivitami a rituálním cyklem existuje vnitřní funkční vazba. Jednou za dvanáct až patnáct let uspořádá tento kmen slavnost, která se nazývá *kaiko*. Tato slavnost trvá celý rok a vrcholí vyhlášením války nepřítelům. Předchází jí řada oslav, kde je obětováno velké množství vepřů. Členové si předávají slavnostně dary. Rituál začíná, když mají k dispozici hodně prasat, jak říká tento kmen. Rappaport však tvrdí, že rituál začíná, když prasat je tolik, že produkce masa je menší, než toho, co spasou. Tento rituál lze tedy považovat za odezvu na parazitismus prasat. Toto funkcionalistické vysvětlení, ale nevysvětluje, proč tyto rituály vůbec existují. (Eriksen, 2008)

Funkcionalistické vysvětlení rituálů zpochybnil ve své monografii o *Kačjinech* E. Leach. Tvrdí, že společnost tohoto kmene není ideologicky ani sociálně stabilní. Existují zde dva názory, jak by měla být společnost vedena. *Gumlao* se vztahuje k rovnostářské ideologii a *Gumsa* onačuje hierarchické pojetí. Každá komunita svého patrona (*mung nat*), který je uctíván během několikadenního rituálu. Během období *gumsa* je považován za příslušníka náčelníkovy rodu. Zato v rámci rovnostářského systému je považován za předka všech rodů. *Madai* je duch nebes a vládce světa duchů, který je jako jediný uznáván i v systému *gumsa*. Leach argumentuje, že duchovní svět je chápán jako zrcadlový obraz společnosti. Rituály, které se skládají z veřejných i osobních obětí jsou nepřímým způsobem vyprávění o společnosti. Proto v rovnostářském období *gumlao* člověk neobětuje králi duchů. Leach dokazuje, že rituály a mýty podporují nedostatek stability a to proto, že umožňují rozporuplný výklad. (Eriksen, 2008)

Mnohem později se na jeden aspekt, který studoval i Leach soustředil Kapferer. Tímto aspektem, jak jej označoval Leach, jsou: „symbolické výroky o společenském řádu“. Kapferer

provedl analýzu vymýtání démonů u Sinhálců, kteří pobývají na Srí Lance. Zde zdůrazňuje, že rituály umožňují účastníkům svět vidět jasněji než obvykle. Dále píše, že ta část, která je nejdále od místa děje se tohoto úkolu dokáže zhostit nejlépe. Lidi kolem pacienta a sám pacient jsou moc vtaženi do situace a nedokáží o ní rozjímat. Kapferer zde nachází jiný model než Geertz, který tvrdí, že všechny symbolické nuance rituálu označuje za „hlubokou hru“, což může být eufemismus pro náboženské přijímání. V Kapfererově příkladu se ukázalo, že je tomu právě naopak. (Eriksen, 2008)

Další autor zabývající se rituálem je Van Gennep, byl předním kritikem Durkheima, ale převzal od něho primární dělení na světské a profánní. Popisuje přechodové rituály. Říká, že rituál vydělí člověka ze společnosti. Během něho se člověk nachází v přechodovém stadiu *transicion*. Na konci rituálu přichází integrační fáze, kdy povznesený člověk je integrován do stejné společnosti, ale ve změněném stavu. Van Gennep uvádí příklad zásnub, kdy dvojice může například zahájit proces vymaňování se z rodičovského vlivu a uspořádat oslavu pro přátele a rodinu, kde jsou hostiteli. Účastníci mohou mít zvláštní oblečení pro tuto příležitost a dvojici mohou dávat dary. Žena může nosit snubní prsten (symbol příslušnosti k někomu). Poté jsou znovu začleněni do společnosti s novým statutem - jsou všemi považováni za „snoubence“. (Van Gennep, 1997)

Na myšlenku Van Gennepa, který zjistil, že střední fáze přechodového rituálu by mohla získat jistou autonomii, navázal Turner. Uskutečnil řadu studií o *Ndembech* na území dnešní Zambie a vypracoval důmyslný model rituálního symbolismu. Symbol je pro Turnera nejmenším prvkem rituálu. Turner zavedl dva nové termíny *komunitas* a *liminalita*. Rituál je most, proces přechodu mezi realitou a *komunitasem*. Rituály se provádí v době těžkosti, přivádí lidi dohromady a pomáhá krizi překonat. Příkladem může být rituál *Isoma*. Tento rituál probíhá následovně: „První fáze se skládá z přechodu z chladné *ikely* do horké, žena nejdřív jde a muž ji následuje. U horké *ikely* lékaři kropí lékem a zároveň nabádají čarodějnice a ty, kdo uvalili na ženu kletby, aby zanechali svého škodlivého působení. Potom se manželský pár ve stejném pořadí vrátí do chladné *ikely*, kde je znovu pokropí lékem. Potom projdou znovu do horké *ikely*. Následuje krátké přerušení, během něhož odborníci pomohou manželovi z *ikely* ven, aby přinesl malý hadřík na utření léků z obličejů pacientů a z těla slepice. Pak se vrátí do chladné *ikely* a po další aplikaci léků nastává delší přestávka, během níž se přinese pivo a lékaři s manželem ho popíjí. Pacientka ho pít nesmí. Po pivu s v chladné *ikele* začne znovu kropit. Tentokrát jde do horké *ikely* první manžel. Ve stejném

pořadí se s pacientkou vrátí do chladné *ikely*. Po pokropení přichází další přestávka na pivo. Následují přechody v pořadí chladná – horká - chladná za vedení manželky. Končí se ještě jedním takovým sledem procházení a na jeho konci se kohoutovi uřízne hlava a jeho krev se nalije do horké *ikely*. Odborníci pár ještě jednou potřou oběma druhy léků a polijí je studenou vodou. Celkem je pár pokropen dvacetkrát.“ (Turner, 2004:41, 42)

Dalším takzvaným symbolistou je M. Bloch, který rovněž rozpracoval myšlenky Van Gennepa o přechodových rituálech. Zkoumá rituály obřizky na Madagaskaru. Sleduje historické, sociální a symbolické aspekty rituálu Merinů. Klíčovým sdělením pro něj při iniciačních obřadech je, že smrt je lepší než život. Tvrdí, že rituály se pokoušejí překonat smrtelnost vstupem do *transcedentna* a tím, že *transcedentno* ovládnou, nebo že ono ovládne je. Zakládá své chápání rituálu na univerzálním biologickém procesu. Rituály hrají na strunu témat života a smrti, vitality a smrtelnosti. Zabývá se jak lokálními symbolickými interpretacemi, tak i explikativními stránkami rituálu. (Bowie, 2008)

Na výzkum rituálů měla vliv diskuze, kde se objevily dva názory - náboženství je chápáno jako prostředek k vysvětlení vesmíru a druhý - náboženství je pokládáno za symbolický jazyk, který vyslovuje výroky o společném řádu. Horton kritizoval symbolisty zato, že jsou zbytečně redukcionističtí. U Svazjců při korunovaci se čeká, že každý občan se bude králi vysmívat a kritizovat ho. Funkcionalistické vysvětlení říká, že mezi válečnými aktivitami a rituálním cyklem existuje vnitřní funkční vazba. Toto vysvětlení zpochybnil Leach, který ve své monografii o Kajčinech tvrdí, že rituály a mýty podporují nedostatek stability a to proto, že umožňují rozporuplný výklad. Přechodové rituály mají tři fáze: vydělení, přechodové stadium a integrační fáze. Příkladem mohou být zásnuby.

Seznam použité literatury:

BOWIE, Fiona, *Antropologie náboženství*, nakl. Praha: Portál, 2008. 335 s.

GEERTZ, Clifford, *Interpretace kultur: vybrané eseje*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 565 s.

ERIKSEN, T.H., *Sociální a kulturní antropologie*, Praha: Portál, 2008. 407 s.

VAN GENNEP, Arnold, *Přechodové rituály*, Praha: Lidové noviny, 1997. 201 s.

TURNER, Victor, *Průběh rituálu*, Brno: Computer Press, 2004. 194 s.